

UOT 930.2

YUNANISTANDA QƏRBİ TRAKYADA YAŞAYAN TÜRK LƏRİN İCTİMAİ-SİYASİ TARİXİNƏ DAİR (1946-1960)**HƏSƏNOV YUSİFƏLİ LƏTİF oğlu***Sumqayıt Dövlət Universiteti, dosent*ali200808@rambler.ru*Açar sözlər: Balkan yarımadası, Balkan türkləri, Yunanıstan, Qərbi Trakya türkləri*

Osmanlı imperiyasının zamanla parçalanmasından sonra Balkan yarımadasında yaranan dövlətlərin ərazisində türk və müsəlman əhali müdafiəsiz qaldı. Sonralar bu ölkələrdə qalan türk və müsəlman əhaliyə qarşı müxtəlif zorakılıq və assimilyasiya siyasəti dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırıldı. Bu cür siyasətin aparıldığı, həmçinin Balkan yarımadasında qalan çoxsaylı türk əhalinin yaşadığı ölkələrdən biri də Yunanıstandır. Meriç ilə Karasu çayları arasında olan və Meriç, Rodop, İskeçə vilayətlərindən ibarət bölgədə 1923-cü ildə imzalanan Lozanna sülh müqaviləsi ilə bu gün təxminən 150 min müsəlman türk yaşamaqdadır. [1, s.35] Mübadilələr, açıq və gizli köçlər bölgədəki türk əhalinin sayının azalmasına səbəb olmuşdur. Türkiyə Cümhuriyyəti qurulduqdan sonra Türkiyə və Yunanıstan arasında əhali mübadiləsi həyata keçirilmiş, yunanlar Yunanıstana, türklər isə Türkiyəyə köç etdirilmişdir. Lakin İstanbul yunanlarına və Qərbi Trakya türklərinə bu köçürmə şamil edilməmişdir. Yəni Qərbi Trakya türkləri Türkiyə və Yunanıstan arasında imzalanan əhali mübadiləsi xaricində tutulmuş, İstanbul yunanlarının qarşılığında Yunanıstanda qalmışdılar. Qərbi Trakya türkləri 1923-cü ildən günümüzdə qədər çox müxtəlif mərhələlərdən keçərək Yunanıstanın müxtəlif assimilyasiya siyasətinə qarşı verdikləri çətin mübarizələr nəticəsində ayaqda qalmışdılar. [2] Bu baxımdan Yunanıstanda qalan türklərin 1946-1960-ci illərdə ictimai - siyasi tarixi necə olmuşdur sualı maraqlıdır.

Qərbi Trakya türklərinə Lozanna müqaviləsi ilə verilən hüquqlar buradakı türklərin yaşayış şərtlərini müəyyənləşdirmişdi. Məsələn, Qərbi Trakya türkləri Lozanna müqaviləsi ilə Yunanıstana buraxıldığından din və təhsil işlərinin hamısı buradakı türk azlığın ixtiyarına verilmişdi. [3 s.58] Lakin II Dünya müharibəsi və bölgənin Bolqarıstan qoşunları tərəfindən işğal Qərbi Trakya türkləri üçün problemlərin başlanğıcı oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, Yunanıstanda II Dünya müharibəsində bəzi türk məktəbləri bağlanmışdı. Çünki bu məktəblərdə əsgərlər və yunan ailələri yerləşdirilmişdi. 1947-ci ilə qədər bu məktəblərdə yerləşdirilən bəzi ailələr çıxmaqdan imtina etmişdilər. Ancaq dövlətin lazımı təşəbbüslərindən sonra 1948-ci ilin yanvarında məktəblərdəki yunan ailələri və əsgərlər çıxardılmış, bağlanmış türk məktəbləri yenidən fəaliyyətə başlamışdı. [3, s.58] Lakin bu dəfə də Yunanıstan məktəblərə təzyiq etməyə başlamışdı. Belə ki, məktəblərdə müəllimlərdən şagirdlərə türkcə deyil, yunanca öyrətmələri istənilmişdir. Ancaq Lozanna müqaviləsinə zidd olan bu tələblər Balkan kəndlərində böyük etirazla qarşılanmışdır və heç bir Balkan kəndi bunu qəbul etməmişdir. Yunanıstanda daxili sabitlik yaradıldıqdan sonra təhsil sahəsi də nisbətən yoluna düşmüşdür. [3, s.58]

Yunanıstandakı türk azlıq vətəndaş müharibəsi dövründə kommunist dəstələrin fəaliyyətləri nəticəsində çıxılmaz vəziyyətdə qalmışdı. Kommunistlərin artan təzyiqi ilə 1945-ci ilin sonlarında Qərbi Trakya vətəndaş müharibəsində kommunistlərin nəzarətinə keçmiş, nəticədə 25 min türk Türkiyəyə köç etmək məcburiyyətində qalmışdı. Vətəndaş müharibəsi dövründə türklər mərkəzi hökuməti müdafiə etmiş və kommunistlərə qarşı mübarizə aparmışdılar. Mərkəzi hökumətə olan bu sədaqət kommunistlərin hücumlarının Qərbi Trakya türklərinə qarşı yönəlməsinə səbəb oldu. 1946-cı ildə vətəndaş müharibəsinin davam etdiyi dövrdə nəinki türklərin, hətta yunanların da Türkiyə sərhədlərinə doğru qaçması bölgədə vəziyyətin ağır olmasının bir sübutu idi. [4, s.470] Buna

baxmayaraq, II Dünya müharibəsindən sonra başlayan soyuq müharibə illərində Yunanıstan ümumən Türkiyədəki yunan azlığın vəziyyətindən razı idi. Bu cür münasibətlər Qərb İttifaqı içində yer alan iki ölkənin yaxşı əlaqələri inkişaf etdirməsilə 1950-ci illərin sonuna qədər davam etmişdir. [5, 4, s. 469]

1947-ci ildə Türkiyə və Yunanıstan arasındakı münasibətlər müsbət istiqamətdə irəliləməyə də, buradakı türklər sadəcə kommunistlərdən deyil, hökumətin siyasətindən də zərər çəkmişdilər. [4 s. 471] Buna görə də ağır vəziyyətdə olan Qərbi Trakya türkləri vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılması üçün türk hökumətinə müraciət etmişdilər. Ancaq bu müraciət və türk hökumətinin bu məsələdə açıqlama verməməsi Türkiyənin Yunanıstandakı qarışıqlıqlardan yararlanaraq bölgəni ələ keçirmək istədiyi haqqında yalan xəbərlərin yayılmasına səbəb olmuş, türk hökuməti isə bunun əsasız olduğunu bildirmişdi. [4, s. 472]

Artan təzyiqlər nəticəsində 1948-ci ilin sonlarında Qərbi Trakya türklərinin Türkiyəyə köçləri artmış və Türkiyə hökuməti də məsələyə olan diqqətini artırmışdı. Özamankı türk hökuməti də Qərbi Trakya türklərinə Türkiyəyə sığınanları zaman asanlaşdırıcı tədbirlər görürdü. Yuxarıdakı faktlardan aydın olur ki, Yunanıstandakı türklərin vəziyyəti müharibədən sonrakı üç ildə xeyli çətin olmuş, ancaq vətəndaş müharibəsi dövründə bu vəziyyət yunan hökuməti ilə əlaqəli deyil, Yunanıstandakı daxili siyasi qeyri-sabitlikdən və vətəndaş müharibəsindən qaynaqlandığı üçün olmuşdur. Hətta özamankı yunan hökumətinin milli azlıqlara dair siyasəti və bu məsələdə aldığı qərarlar da qənaətbəxş idi. Məsələn, hökumətin verdiyi bir qərarla Afina radiosu ilk dəfə olaraq 15 mart 1948-ci ildən gündə iki dəfə olmaqla türkcə yayınlanmalı idi. [4, s. 472]

1948-ci ildə iki ölkədəki milli azlıqlarla əlaqəli hökumətlər arasında görüşlər keçirilmişdir. Qeyd olunan illərdə Qərbi Trakyaadakı türk məktəbləri ilə əlaqəli ciddi şikayətlər olmamışdır. Bu dövrdə Qərbi Trakyaada həftəlik türkcə Trakya qəzeti də nəşr olunurdu. Qeyd edək ki, bu qəzet hazırda Yunanıstandakı türk azlığın tarixini öyrənmək üçün əsas mənbələrdən biridir. [4, s. 473] Həmçinin bu dövrdə yunan və türk mətbuatında oxşar bir xüsusiyyəti də qeyd etmək yerinə düşər. Bu xüsusiyyət qarşılıqlı etibarsızlığı formalaşdırmaqla əlaqədar idi. Məsələnin maraqlı tərəfi isə yunan hökumətinin bu etibarsızlığı artıracaq fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur. Məsələn, 1948-ci ildə bölünmüş ərazilərin daha sərfəli istifadəsi məqsədilə 821 sayılı ərazi birləşdirilməsi qanunu çıxarıldı və beləliklə, türk azlığın torpaqlarının müsadirə edilməsi asanlaşdırıldı. [4, s. 473] Nəzərə alsaq ki, türk azlığın əsas dolanışığı kənd təsərrüfatından idi və deməli, yaşamaq üçün gəlirlərindən məhrum edilirdilər. Məhz bu kimi təzyiqlərin nəticəsi idi ki, 1948-ci ildə Türkiyədə nəşr olunan "Posta" qəzetindəki hesabatla görə Türkiyəyə köçməli məcbur olanların sayının iki minə çatdığı qeyd olunurdu. Bu hesabatla görə türklər sadəcə kriminal dəstələrdən deyil, yunan hökumətinin bu tipli tədbirlərindən də narahat idi. [4, s. 474]

1949-cu ilin fevralında Marşal Aleksandros Papaqosun orduda rəhbərliyə gətirilməsi ilə Yunanıstanda cinayətkar dəstələrə qarşı sərt tədbirlər həyata keçirilmiş, vətəndaş müharibəsi sona yaxınlaşmışdı. Nəhayət, ABŞ-ın dəstəyi, Yuqoslaviyanın da 1948-ci ildə Rusiya ilə münasibətlərinin pozulması nəticəsində Kominformdan çıxarılması və kommunist qruplara köməyi kəsməsi ilə başlayan qərarlı əməliyyatlardan sonra 16 oktyabr 1949-cu ildə Kommunist Partiyasının radiosundan edilən açıqlamayla atəşkəs qərarı verildi. Yaranmış vəziyyətdə türk azlıq da rahat nəfəs almağa başladı. Bununla bərabər, 1940-ci illərin sonu – 1950-ci illərin əvvəlləri yunan hökumətinin türk azlığa müəyyən hüquqlar verdiyi illər idi. Məsələn, 16 iyun və 28 sentyabr 1949-cu il tarixlərində çıxan qərarla türk icmasının rəhbərləri 3 ildən bir keçiriləcək seçkilərlə seçilməli idilər. Bundan əvvəl icma rəhbərləri yunan hökuməti tərəfindən təyin edilirdi və bu vəziyyət türk azlığın azad iradəsinə maneə idi. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, Yunanıstan bu addımı 1949-cu ildə türk hökumətinin yunan azlığa bu sahədə vermiş olduğu hüquqlardan sonra atmışdı. Bu da özlüyündə Lozanna müqaviləsindəki qarşılıqlılıq prinsipindən irəli gəlirdi. Yunanıstanda çıxan qərara əsasən türk icmasının rəhbərliyi üçün ilk seçkilər 22 yanvar 1950-ci ildə oldu. [4, s.474]

Yunanıstanda 1949-cu ilə qədər mədrəsələr Osmanlı dövlətindən qalma sistemlə işlərini davam etdirirdilər. Verilən qanun ilə mədrəsələr hüquqi status almışdı. Mədrəsədə təhsil ili üç ilə qədər çatdırılmış, keçilən türkcə dərslərə yunanca dərslər də əlavə edilmişdi. [3, s.58]

1950-ci illərdə mövcud olan dərş proqramlarına görə tarix və coğrafiya dərşləri yunanca, digər dərşlər isə türkcə keçilirdi. Bu proqrama görə şagirdlərə yunanca həftədə 20 saat, türkcə 38 saat dərş keçmələri nəzərdə tutulmuşdu. Beş il sonra türkcə dərşlər 30 saat olaraq müəyyənləşdirilmişdi. Son vaxtlar isə yunanca dərş saatları saxlanılmaqla, türkcə dərş saatları azaldılaraq ingiliscə dərş saatları ilə əvəzlənmişdir. [1, s. 232-233]

Qərbi Trakya türklərinə təsir edən başqa bir müsbət addım isə 20 aprel və 20 noyabr 1951-ci ildə Türkiyə və Yunanıstan arasında imzalanan mədəni əlaqələrə dair müqavilə idi. Müqavilənin türklər üçün ən böyük faydası Türkiyədən Qərbi Trakyaya göndərilən türk müəllimlərin olması idi. Müqaviləyə əsasən hər iki ölkədəki azlıqların problemləri ilə maraqlanmaq üçün ortaq bir komissiya da qurulmuşdu. Ancaq bu müqavilə daha çox universitet səviyyəsindəki məsələləri əhatə etdiyindən Qərbi Trakyada həll olunmayan orta təhsilə dair problemləri ortadan qaldırmadı. [5, 4 s. 474-475] Buna baxmayaraq, bu dövrdə Türkiyə türk milli azlığın hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş aktiv siyasət yürütmüşdü. Ancaq 1990-cı illərin ortalarına qədər davam edəcək yunan dövlətinin türk azlıq üzərindəki təzyiç siyasətinin başlanğıcı da yenə bu dövrə təsadüf etməkdədir. Yəni 1952-ci ildən etibarən türklərə aid daşınmaz mülklər milliləşdirilməyə və 1955-ci ildə Yunan vətəndaşlıq qanununun 19-cu maddəsində edilən dəyişikliklə Qərbi Trakyadakı türklər Yunanıstan vətəndaşlığından çıxarılmğa başlanmışdır. [5]

Yunanıstanın Xarici işlər naziri S.Venizelosun 1952-ci ilin yanvarın sonlarındakı Türkiyə səfəri qarşılıqlı dostluq və birlik təsuratı bağışlayırdı. Lakin bu səfərlə əlaqədar türk mətbuatı şübhələrinə ifadə edirdi və türk ictimaiyyəti Yunanıstandakı türk azlıqla əlaqəli müsbət addımların atılmasını gözləyirdi. [4, s. 475]

Hər nə qədər narahatlıq müşahidə olunsa da, eyni zamanda bəzi müsbət əlaqələr də davam edirdi. Yunan kralı Paul və kraliçası Frederika 1952-ci ilin iyununda Türkiyəyə səfərində Dolmabaxca Sarayında verilən ziyafətdə kraliçanın Türkiyə prezidenti Cəlal Bayara verdiyi təkliflə Qərbi Trakya türklərinə xüsusu bir lisey açılması məsələsi ortaya çıxmışdı. Bu təklif 22 iyul 1952-ci il tarixində Yunanıstan parlamentinin qəbul etdiyi etnik azlıq qanunu ilə həyata keçirildi. Bu irəliləyişə rəğmən türk mətbuatı Yunanıstandakı türklərlə bağlı xoşagəlməz xəbərlər almaqda və bu məlumatı ifadə etməkdə davam edirdi. [4, s. 476]

1952-ci ilin dekabrında daha bir müsbət irəliləyiş Türkiyə Prezidenti Cəlal Bayarın Yunanıstana etdiyi səfərlə olmuşdu. 2 dekabr 1952-ci ildə kral Paulun köməliyi ilə Gümülcinədə Cəlal Bayar Türk liseyi açıldı. Bu səfər Qərbi Trakyadakı türklərə müsbət təsir etdi, lakin türk azlığın Türkiyəyə köçü (Yunanıstandan Türkiyəyə köçlə əlaqəli ilk xəbərlər 1953-cü ilin fevralında türk mətbuatında çıxmağa başladı) və yunan dövlətinin türklərlə rəftarı məsələsinə ciddi bir dəyişiklik gətirmədi. O dövr türk mətbuatından məlum olur ki, türk azlıq Qərbi Trakyada yaranan bəzi müsbət irəliləyişlərə rəğmən həyatlarından razı deyildi, qaçaq yollarla da olsa Türkiyəyə getməyə çalışırdılar.[4 s. 477] Bu faktları 1953-cü ilin fevralında Yunanıstana səfər edən Türkiyə baş naziri Adnan Mendresə Gümülcinə türklərinin verdiyi məktublar da sübut edir.

Qeyd etdiyimiz problemlərə rəğmən, ümumən 1950-1963-cü illərdə Qərbi Trakya türklərinin təhsil tarixində nisbətən rahat bir dövr olmuşdur. Belə ki, Türkiyə ilə Yunanıstan arasında yuxarıda qeyd etdiyimiz 1951-ci ildə imzalanan mədəniyyətə dair müqavilə təhsil sahəsində bir dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu müqavilə ilə Türkiyədən dərşliklərin gətirilməsi yoluna qoyulmuş, yeni məktəb binaları tikintisinə Türkiyə kömək etmiş, müəllimlərin hazırlanması üçün müəllim hazırlığı kurslarına tələbələr göndərilmişdir. [3, s.58-59] 1952-ci ildə Cəlal Bayar Liseyinin açılışı üçün Türkiyə Respublikasının Prezidenti Cəlal Bayarın şəxsən özü Gümülcinəyə gəlmişdir. Liseydə türk dilindəki dərşləri demək üçün Qərbi Trakyada lisey müəllimi olmadığından Türkiyədən müəllimlərin gətirilməsinə başlanılmışdır. Bu müəllimlərin bir hissəsi liseydə işləyərkən digər hissəsi ibtidai məktəblərdə dərş deyərək türk məktəblərində təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək üçün çalışmışdılar. [3, s.58-59]

Türk-yunan münasibətlərindəki müsbət havadan təsirlənməyən türk mətbuatı problemləri dilə gətirməklə məsələyə doğru yanaşırdı, çünki türk hökuməti 1953-cü ildə məsələ ilə əlaqəli vəziyyətə biraz optimist yanaşırdı. [4, s. 478-481]

1953-cü ildə bəzi qanunlardan türklər faydalanmamış, daha doğrusu faydalanmalarına əngəl olunmuşdur. Məsələn, yunan hökuməti evlənən bir kişiyyə əgər torpaq sahibi deyilsə, 30 hektara qədər ərazi verdiyi halda bu yardım türk azlığa heç bir zaman şamil olunmamışdır. Türk mətbuatı İstanbuldakı yunanların vəziyyətini Qərbi Trakya türkləri ilə müqayisə edib, tamamilə yaxşı vəziyyətdə olduqlarını qələmə alarkən yunan mətbuatı tam əks olan məqalələr yazırdı. [4, s. 482]

İkitərəfli əlaqələrin inkişafı nəticəsində 1954-cü ildə 3065 sayılı qanun çıxarılaraq ibtidai məktəblərin quruluş və fəaliyyət formaları ilə bu məktəbləri idarə edənlərin vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Bu qanunla ilk dəfə olaraq Qərbi Trakyaadakı ibtidai məktəblərə türk ibtidai məktəbləri adı verilmişdir. Türkiyədən göndərilən müəllimlərin sayı 300-dən yuxarı olmuşdur. Ancaq bu müəllimlərin yalnız 150 nəfəri işlə təmin edilmişdir. Digərlərinə süni əngəllər yaradılaraq müəllimlik etmələrinin qarşısı alınmışdır. [3, s.58-59]

Ümumən 1950-1955-ci illər arasındakı dövr Qərbi Trakya türklərinin tarixində rahatsızlıq yaradan tətbiqlərlə, köçlə yanaşı, az da olsa, rahat yaşadıkları dövr olmuşdur. Yəni böyük çətinliklər yaşamadılar, iqtisadi sahədə təzyiqlərlə yanaşı, din, təhsil və mədəniyyət sahələrində yunan hökumətinin müsbət addımları oldu. Əsas problemlər Kipr məsələsinin beynəlxalq böhran şəklində ortaya çıxdığı 1955-ci illə birlikdə başladı. [6, s.147-155]

Türkiyədə 1955-ci ilin 6-7 sentyabrında olan hadisələr və İstanbuldakı yunan azlığa hücumlar azlıq məsələsini başqa səmtə yönəlmişdi. Yunanıstan hadisəyə sərt reaksiya verdi və yunan azlığın vəziyyəti məsələsində türk hökumətinə sərt ittihamlar edildi. Hadisə ilə əlaqəli Türkiyənin o zamankı baş naziri Ədnan Menderes yunan *To Vima* qəzetinə müsahibə verərək bildirdi ki, bu vətəndaşlar rifah və bərabərlik içində yaşayırlar. [4, s. 485]

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Türkiyə Cümhuriyyəti tarixinin, xüsusilə 1955-ci ildən sonrakı dövründə Balkanlar türk siyasi hafizəsindən sanki silinmişdir. Hətta Türkiyədəki türkcü təfəkkürdə belə əsas diqqət Balkan türklərindən çox Qafqaz və Orta Asiya türklərinə verilirdi. Bunun Türkiyə üçün siyasi və psixoloji səbəblərini izah etmək belə çətindi. [7, s. 61]

1956-cı ildə ikitərəfli münasibətlərdə Kipr məsələsinin artan təsiri Qərbi Trakya türkləri üçün çətin günləri də bərabərində gətirdi. [4, s. 486] Çətinləşən vəziyyətə o zamankı türk mətbuatı geniş yer vermişdi. 1956-cı ilin noyabrında türk hökumətini tənqid edən yazılar çıxmaqda davam edirdi. Elə bu tarixdə Qərbi Trakya türklərinin çətinliklərinə yeniləri əlavə olundu. Türk azlığa təkə yunan hökuməti tərəfindən deyil, yunan əsilli vətəndaşlar tərəfindən də sərt rəftar, hətta sonu ölümə nəticələnən hücumlar başladı. [4, s. 491] 1957-ci ildə də vəziyyət fərqli olmadı. 1957-ci ildə "Türk" və "Türk məktəbi" terminlərinin işlənilməsi məsələsində də bəzi çətinliklər ortaya çıxdı. Bununla əlaqədar 1957-ci ilin apreliyində Qərbi Trakyaada çıxan türk qəzetləri bu barədə bəzi xəbərlər nəşr etmişdilər. [4, s. 492]

Qərbi Trakya türk icma rəhbərlərinin seçkiləri ilə əlaqəli vəziyyətin türk azlığın əleyhinə dəyişikliklər edilməsi kimi, təhsil sahəsində verilən hüquqlar da geri alınmağa başladı, türk ibtidai məktəblərinə müdaxilələr əsas məsələyə çevrildi. [4, s. 493] Yəni 1950-ci illərin birinci yarısında Yunanıstan xüsusilə təhsil sahəsində türk azlığa Türkiyədə yunan (rum) azlığa verilməyən hüquqları verdiyi halda, sonra vəziyyət tam əks olan hal almışdı. Qeyd etdiyimiz problemlərlə yanaşı əsas əhəmiyyətli məsələ Qərbi Trakya türk kəndlərinin ortadan qaldırılması vəziyyəti də gündəmdəydi. Bunun ən asan və praktik yolu türklərin mallarını və torpaqlarını əllərindən alaraq bölgədən çıxarmaqdı. O dövrdə nəşr olunan Türk mətbuatı bu halı sərt şəkildə tənqid etmişdi. Yunanıstan hökuməti isə türklərə yaxşı davrandığı və onların vəziyyətlərindən razı olduqlarını göstərməyə yönəlmiş tədbirlər görürdü. [4, s. 493-494]

Yunan hökumətinin tətbiqləri, köç etdirmə, yunanlaşdırma kimi siyasətləri 1950-ci illərin sonlarında Qərbi Trakya türklərinin Türkiyəyə köçünü artırdı və Qərbi Trakyaadakı türk kəndlərinin sayını olduqca azaltdı. Belə vəziyyətin nəticəsi idi ki, 1923-cü ildə 300 olan türk kəndi sayı 1959-cu ildə 42-yə düşdü. Türkiyə Cümhuriyyətinin rəsmi məlumatlarına görə 1959-cu ildə son səkkiz ildə Yunanıstandan gələn qaçqınların sayı 12 000-dən çox idi və bu vəziyyət davam edərsə Qərbi Trakya tamamilə türklərdən təmizlənərdi. Qalan türklərin çoxu da çətin vəziyyətdə və kasıb bir həyat yaşayırdı. Qalanların 95%-i kənd təsərrüfatı ilə məşğul olurdu, ancaq yunan hökumətinin

praktik siyasəti nəticəsində hər bir kəndlinin kəndliyə verilən dövlət dəstəyindən məhrum edilməsi nəticəsində ibtidai şərtlərlə istehsal davam etdirilirdi. Qalan 5%-lik hissəsi isə sənətkarlıqla məşğul olurdu. Türk azlığın arasında həkim, əczaçı, mühəndis, vəkil yox idi və yunan hökuməti də bu məsələnin həlli üçün hər hansı bir tədbir görmədiyi bir yana süni əngəllər də yaradırdı. Məsələn, Türkiyədəki universitetlərdən məzun olub Qərbi Trakya da işləmək istəyənlərin diplomları qəbul edilməyərək yenidən imtahan vermə məcburiyyəti kimi əngəllər törədilirdi. Yunanlaşdırma siyasəti isə daha çox təhsil üzərindən həyata keçirilirdi. [4, s. 495-496]

1957-ci ildə Qərbi Trakya türk ibtidai məktəblərində təhsildə eyniliyi yaratmaq üçün tədris planı proqramı hazırlanmış, lakin proqramın tətbiqində çətinliklər olmuşdur. 1960-cı ildə isə türk məktəbləri ifadəsinin qaldırılması istiqamətində türk məktəb direktorlarına təzyiqlər başlamışdı. Bu təzyiqlər qanunla deyil şifahi əmr şəklində olmuşdur. Türk məktəbi ifadəsinin məhz bu tarixdən sonra bəzi məktəblərdə müsəlman məktəbi şəklində dəyişdirildiyini görürük. Yuxarıda qeyd etdiyimiz yaxınlaşmanın arxasında olan bəzi həqiqətlər vardır. Yunanıstanın bu qədər müsbət işlər etməsinin səbəbi türk-yunan dostluğunun xaricində 12 adanın Yunanıstana keçməsinə Türkiyənin səs çıxarmaması və Qərbi Trakya türklərini Kipr türklərinə bir nümunə göstərmək məqsədi ilə mülayim siyasət yürüdülmüşdür. Ən əsası isə Qərb düşərgəsinə, NATO-ya daxil olan Türkiyə və Yunanıstanın o zamankı ümumi xarici siyasətindən qaynaqlanmışdır. [3, s.59]

Yunanıstanda türk vətəndaşlarının sayı 1923-cü ildən sonra davamlı olaraq azalmışdır. Lozanna konfransında türk nümayəndələrinin verdiyi rəqəmlərə görə 1923-cü ildə Qərbi Trakya da 129 120 türk var idi. 1959-cu ildə yunan qaynaqları türkləri müsəlman kimi 112 665, türkcə danışanlar olaraq 118 201 nəfər vermiş, ancaq türk hökumətinin araşdırmalarına görə bölgədə İskeçə, Gümülcinə və Meriç olmaqla sadəcə 67 099 türk qalmışdı. Çərkəzlər və pomaklarla (bolqarca danışan müsəlman türklər) birlikdə müsəlmanların sayı 1959-cu ildə 93 691 nəfər idi. Türk hökuməti bunun əsas səbəbini belə açıqlayırdı: yunan hökuməti türk kəndlərini müxtəlif vasitələrlə ortadan qaldıraraq, buralara yunanların yerləşdirilməsi üçün sistemli tədbirlər görmüş, bununla da bir çox kənd yox edilmiş, əhalisi isə Türkiyəyə köçə məcbur etdirilmişdir. [4, s. 501]

Yunanıstanın etnik azlıqlar məsələsindəki sərt mövqeyinin əsas səbəbi bu azlıqların Yunanıstanla problemləri və etnik eyniliyi olan dövlətlərlə həmsərhəd olması idi. Həqiqətən də Yunanıstanın Albaniya, Makedoniya, Bolqarıstan və Türkiyə ilə bir sıra problemləri olub. Buna görə də Yunanıstan etnik azlıqları ciddi təhlükəsizlik problemi olaraq görmüş, ölkənin torpaq bütünlüyü və milli kimliyi baxımından təhdid ünsürü kimi qəbul etmişdir. Xüsusilə II Dünya müharibəsi dövründə olan işğal və sonrakı vətəndaş müharibəsi (1946-1949) səbəbi ilə ərazi bütövlüyünün təhlükəyə girməsi, sərhəd bölgələrində yerləşən etnik azlıqlar məsələsindəki həssaslığını daha da artırmışdır.

Əhməd Davudoğluna görə: “Türkiyənin Balkan yarımadasında siyasəti təsirinin təməli Osmanlı təbəəsi müsəlmanlar olmuşdur. Keçmişdə bu insanları türk xarici siyasətinin yükləri kimi görərək köç yolu ilə Balkanları boşaltma siyasətinin səhv olması bugün açıq bir tərzdə ortaya çıxmışdır”. [8, s. 123] Deməli yuxarıda etdiyimiz izah bir növ həqiqəti əks etdirmişdir, yəni Türkiyə uzun illər – bəzilərinə görə 1952-ci ilə, bəzilərinə görə isə 1960-cı illərə, hətta 1980-ci illərin ortalarına qədər Qərbi Trakya ilə lazımi qədər maraqlanmamışdır. [1, s. 35]

Türk-yunan münasibətlərindəki hər gərginlikdə ağır nəticələri Qərbi Trakya türkləri ödədi. Onların ən adi insan haqqları biraz daha qəsb edildi. Bu vəziyyətin düzəlməsi üçün isə əsas istiqamət iki ölkə arasındakı normal münasibətlərin fonunda Yunanıstandakı türklərin normal vətəndaşlıq hüquqlarından istifadə etməklə həyatlarını davam etdirməsidir.

Məqaləni bitirmədən əvvəl, Lozanna konfransından qabaq Mustafa Kamalın söylədiyi bu sözlərə yer vermək mənalı olardı: “İnsaf və aman dilənməklə millət işləri, dövlət işləri görülməz. Millətin və dövlətin şərəfi və müstəqilliyi təmin edilə bilməz. İnsaf və mərhəmət dilənmək kimi bir qanun yoxdur. Türk milləti, Türkiyənin gələcəkdəki uşaqları bunu bir an belə unutmamalıdır”. [1, s. 32]

ƏDƏBİYYAT

1. Hazırlayan: Mustafa Burma, Danışman: Prof. Dr. Hasan B. Dilan. Lozan'dan günümüze Batı Trakya'da azınlık eğitimi. Yüksek lisans tezi, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak, 2008.
2. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/24675/bati_trakya_musulman_turk_azinligi
3. Lozan antlaşmasından günümüze Batı Trakya türkləri eğitim tarihi https://www.academia.edu/5968224/lozan_antlasmasindan_gunumze_bati_trakya_turkleri_egitim_tarihI
4. İbrahim Mert Öztürk. Tarih okulu dergisi (TOD), Eylül (Sentyabr) 2014, Yıl 7, sayı XIX, ss. 467-507 Soğuk savaş döneminde Batı Trakya Türk azınlığı (1945-1960) https://www.academia.edu/30706641/SO%C4%9EUK_SAVA%C5%9E_D%C3%96NEM%C4%B0NDE_BATI_TRAKYA_T%C3%9CRK_AZINLI%C4%9EI_1945-1960
5. http://www.balkanlar.net/index.php?ind=reviews&op=entry_view&iden=3http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa
6. Fətəliyev M. İkinci Dünya müharibəsindən sonra Kipr məsələsi və Türkiyə // Tarix və onun problemləri. №2, 2014.
7. Özdağ Ü. "19. ve 20. Yüzyıllarda Ortadoğu ve Balkanlar'da Siyaset Yapılanmaları". Mustafa Kahramanyol, Türk Hakları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, İkinci Basım, 1995.
8. Davutoğlu Ahmet. Stratejik Derinlik. Türkiye'nin Uluslararası Konumu. İstanbul: Küre Yayınları, 17. Basım, Ekim 2004.

РЕЗЮМЕ

ОБ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ ТУРКОВ, ПРОЖИВАЮЩИХ В ЗАПАДНОЙ ФРАКИИ В ГРЕЦИИ (1946-1960)

Гасанов Ю.Л.

Ключевые слова: Балканский полуостров, балканские турки, Греция, турки Западной Фракии

Статья посвящена социальной и политической истории турок, проживавших в Греции в 1945-1960-х годах. В результате ослабления Османской империи и потери земли, значительная часть турок, живущих на Балканах в более широком балканском регионе, осталась частью Греции в результате балканских войн. Социально-политическая история турок в Западной Фракии, которая была частью Греции в соответствии с Лозаннским договором, была полна проблем.

В статье исследуется общественно-политическая история турок, проживающих в греко-западной Фракии, на фоне турецко-греческих отношений в 1945-60 гг.

SUMMARY

ABOUT THE SOCIO-POLITICAL HISTORY OF TURKS LIVING IN WESTERN THRACE-GREECE (1946-1960)

Hasanov Y.L.

Key words: Balkan Peninsula, Balkan Turks, Greece, Western Thrace Turks

The article was dedicated to the social and political history of the Turks living in Greece in the 1945-1960s. As a result of the Ottoman Empire's weakening and loss of land, an important part of the Turks living in the Balkans in the wider Balkan region remained part of Greece as a result of the Balkan wars. Socio-political history of the Turks in the Western Thrace, which was part of Greece under the Lausanne Treaty, was full of difficulties.

Socio-political history of Turks living in Greece-Western Thrace in the background of Turkish-Greek relations in 1945-60 is investigated in this article.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	21.06.2019
	Son variant	25.09.2019